

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ЧИСТЯКОВА Юлія Володимирівна

УДК 340.5:340.115:81'22

**МЕТОДОЛОГІЧНА РОЛЬ СЕМІОТИЧНОГО ПІДХОДУ
У ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОМУ ПІЗНАННІ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ДАМІР П. Мехман Алішах огли,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
РАБІНОВИЧ Сергій Петрович,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри конституційного права;

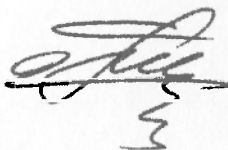
кандидат юридичних наук, доцент
БАЛТАДЖИ Поліна Миколаївна,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін

Захист відбудеться 23 грудня 2013 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий « 19 » листопада 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Порівняльне правознавство нині є однією з правових наук, які бурхливо розвиваються, а це відбувається, перш за все, завдяки його методологічному потенціалу. Разом із тим, сучасний етап розвитку науки ставить перед нею нові завдання та вимоги, які вимагають відповідного оновлення її методології. У цьому плані одним із векторів розвитку та удосконалення методології сучасного порівняльного правознавства є включення в орбіту її тяжіння нового методологічного інструментарію. Таким, поряд з іншими методологічними засобами, є семіотичний підхід.

Цей підхід відкриває нові методологічні грані вивчення правових систем та їх складових, розглядаючи усю правову матерію через призму знаків та знакових систем, презюмуючи комунікативну роль права, що існує не само в собі в рамках однієї держави, а взаємодіє з правом інших держав, і, крім того, знаходиться у постійному зв'язку з іншими знаковими системами, які діють у суспільстві. Це дозволяє зосереджувати увагу науковців не тільки на конкретній правовій системі або правовій сім'ї, але й поширює пізнання на весь характерний для даного суспільства семіотичний простір. Таким чином, правові явища вивчаються не ізольовано від інших рівнів соціальної дійсності, що позбавляє їх абстрактності та дозволяє побачити фактичні, реальні рівні сприйняття права та його елементів у культурі суспільств, які досліджуються, тобто семіотичний підхід дозволить вивчати право не на формальному рівні, а на рівні його реального втілення та функціонування. При цьому семіотичний аналіз сприяє досягненню однозначного розуміння правової термінології та правових повідомлень, враховуючи специфіку систем, у рамках яких їх було створено та в рамках яких вони функціонують.

Основа семіотичного підходу базується на міждисциплінарній науці – семіотиці. Цей методологічний підхід є новим для української порівняльно-правової науки і потребує детальної розробки. За рахунок запозичення основ використання семіотичного підходу з інших наук (одними з найбільш розроблених є семіотика культури, лінгвістична семіотика, літературознавча семіотика тощо) забезпечується не тільки розширення й удосконалення методології порівняльного правознавства, але й комунікація правової компаративістики з іншими науками, що повною мірою відповідає міждисциплінарному характеру семіотики та порівняльного правознавства.

Таким чином, широкі когнітивні можливості семіотичного підходу зумовлюють актуальність дослідження його методологічної ролі у порівняльно-правовому пізнанні.

Визначення основ використання семіотичного підходу у порівняльно-правовій науці актуалізується також тим, що на теперішній час в рамках вітчизняної науки досліджень у цій сфері не було здійснено. Наукові

роботи, присвячені семіотиці права, як правило, характеризують окремі аспекти цього питання. У зв'язку із цим, слід назвати роботи таких авторів, як О.М. Балинська, П.М. Балтаджи, М.Р. Беделев, М.Л. Давидова, І.О. Демішева, В.М. Дрешпак, Т.І. Дудаш, Ю.В. Ільїн, І.А. Ісаєв, О.О. Мережко, С.П. Кравченко, О.В. Павлишин, С.Г. Проскурін, П.М. Рабінович, С.П. Рабінович, А.К. Саркісов, В.Н. Семериков, Н.В. Семериков, В.А. Токарев, Є.О. Тюгашев, Н.І. Хабібулліна, А.В. Шуталєва та ін. Однак, аналізу ролі семіотичного підходу в порівняльно-правовому пізнанні в роботах цих авторів зроблено не було.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до теми науково-дослідницької роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U0004970) та теми науково-дослідницької роботи кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства «Діалог сучасних правових систем. Адаптація правової системи України до європейського права» на 2006–2010 рр. та 2011–2015 рр.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у розгляді концептуальних засад застосування семіотичного підходу, а також у визначенні його когнітивних можливостей при здійсненні порівняльно-правового пізнання.

Досягненню поставленої мети сприяло вирішення таких основних задач:

розкрити методологічні підстави залучення семіотичного підходу до процесу пізнання правової реальності;

визначити компоненти семіотичного аналізу правової реальності та надати їх характеристику;

встановити можливості та межі впровадження семіотичного підходу в методологію порівняльного правознавства;

визначити співвідношення семіотичного підходу з іншим методологічним інструментарієм порівняльно-правового пізнання;

визначити основні напрями та аспекти використання семіотичного підходу при проведенні порівняльно-правових досліджень;

здійснити апробацію використання семіотичного підходу у порівняльно-правових дослідженнях.

Об'єктом дослідження є порівняльно-правове пізнання як засіб осмислення права.

Предметом дослідження є методологічна роль семіотичного підходу у порівняльно-правовому пізнанні.

Методи дослідження. Обрана тема, поставлені мета і задачі, специфіка об'єкта і предмета дисертаційного дослідження визначили його методологічні основи. Для досягнення поставленої мети в роботі

використовувалася система загальнонаукових і спеціальнонаукових методів, принципів та підходів.

До загальнонаукових методів пізнання слід віднести системно-структурний метод, який дозволив розглядати явища як у цілому, так і через окремі їх компоненти, а також визначати зв'язки між компонентами, що обумовлюють цілісність та єдність системи (п.п. 1.2, 2.1, 3.1, 3.2). Завдяки цьому методу правові явища розглядаються як такі, що складаються із чітко визначених елементів, кожен з яких має власні особливості. Проте, структурні елементи правових явищ не можуть розглядатись окремо один від одного, оскільки тільки їх єдність дозволить говорити про наявність правового знаку, який, власне, і є початковою ланкою семіотичного аналізу. Важливе значення при здійсненні дослідження мали логічні прийоми: аналізу, який надав можливість дослідити кожен з елементів семіотичного пізнання окремо (п.п. 1.2, 1.3), та синтезу, завдяки якому семіотичний підхід розглянуто комплексно (п.п. 2.1, 2.2); аналогії, що обумовив екстраполяцію застосування семіотичного підходу на правову сферу з інших наук (р. 1); індукції, який забезпечив можливість виокремлення евристичних можливостей застосування семіотичного підходу в методології порівняльного правознавства (п. 2.2), та дедукції, який дозволив визначити конкретні напрямки порівняльно-правових досліджень, які найбільше потребують впровадження семіотичного підходу (п. 2.2).

Серед низки спеціальнонаукових підходів та методів особливо слід підкреслити значення семіотичного, який визначив загальну стратегію дослідження та зумовив розгляд досліджуваних явищ через їх знакове втілення (п.п. 1.2, 1.3, 2.3, р. 3). Порівняльно-правовий підхід у роботі мав системне використання. Він, будучи основним для порівняльно-правової науки, застосовувався у рамках цього дисертаційного дослідження у поєднанні із семіотичним підходом (р. 3). Герменевтичний підхід використовувався з метою виявлення сенсу правових повідомлень, що передаються за допомогою правових знаків (р. 3). Антропологічний підхід сприяв здійсненню дослідження з людиноцентристських позицій, визначаючи людину та її життя як найвищу соціальну цінність (п. 3.1). Історико-правовий метод дозволив у рамках цього дослідження повністю охопити в часі процес функціонування явищ, що були охарактеризовані в роботі (п. 1.1).

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові розробки вітчизняних та зарубіжних теоретиків права, дослідників загальнотеоретичних та практичних аспектів семіотики, а також розробки у сфері порівняльного правознавства, відображені в роботах: С.С. Алексєєва, В.Н. Агєєва, А.А. Вєтрова, Р. Давида й К. Жоффре-Спінози, М.А. Дамірлі, У. Еко, М.І. Козіюбри, Ю.М. Лотмана, М.Н. Марченка, Н.Б. Мечковської, Ю.М. Оборотова, Ч. Пірса, Г.Г. Почепцова, П.М. Рабіновича, А.Х. Саїдова, А. Соломоника, Ф. де Соссюра, Ю.С. Степанова, Ю.О. Тихомирова, С. Холла, Д. Чандлера, К. Цвайґерта й Х. Кьотца та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що у вітчизняному правознавстві уперше досліджуються проблеми застосування положень семіотики у порівняльно-правовому пізнанні, розробляються концептуальні засади такого застосування.

Наукова новизна отриманих результатів визначається такими основними положеннями:

уперше:

виявлено теоретико-методологічні можливості залучення семіотичного підходу до процесу порівняльно-правового пізнання за рахунок впровадження структурної семіотики, основним інструментом якої є структуризація порівнюваних правових явищ та поетапний аналіз їх означуваної та означаючої частин;

надано визначення категорії «код правової системи», що є невід'ємним елементом правової комунікації та являє собою сукупність правил поєднання та комбінування правових знаків, що є властивими конкретній правовій системі, а також повною мірою включає в себе всі специфічні риси цієї системи та задає конкретне співвідношення означаючої та означуваної частин правових знаків, що їй властиві;

визначено напрями порівняльно-правових досліджень, які потребують широкомасштабного залучення семіотичного підходу та здійснено апробацію теоретико-методологічних розробок у таких конкретних порівняльно-правових дослідженнях, як: визначення загального та особливого у сприйнятті правових знакових конструкцій у різних правових системах (на прикладі знакової конструкції «право на життя»), використання семіотичного підходу в процесі уніфікації та гармонізації права (на прикладі правових знаків публічного та приватного права), здійснення перекладу правових текстів;

удосконалено:

розуміння семіотичного підходу як стратегії вивчення права, що реалізується шляхом пізнання правових явищ через знаки та знакові системи;

визначення правового знаку як основної одиниці семіотичного аналізу права за рахунок визначення їх місця в різних доктринальних класифікаційних системах;

характеристику взаємодії семіотичного підходу з іншими методологічними засобами в рамках порівняльно-правового пізнання, за рахунок поєднання їх когнітивних можливостей та реалізації спільних принципів пізнавальної діяльності, зокрема принципу методологічного плюралізму;

набули подальшого розвитку:

концепція мови права, яка, будучи засобом накопичення і передачі правової інформації, є різновидом штучної мови, проте повністю базується та використовує інструментарій природної мови і є основним інструментом зовнішнього вираження правових понять, норм;

розуміння комунікативної функції права, головний прояв якої реалізується через передачу повідомлення правового змісту від одного суб'єкта до іншого, при цьому така комунікація може відбуватись як всередині однієї правової системи, так і в рамках взаємодії кількох правових систем, що використовують різні правові мови.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані положення та висновки є концептуальними засадами запровадження семіотичного підходу при здійсненні порівняльно-правового пізнання.

Сформульовані в дисертації положення та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – при подальшій роботі з розширення та удосконалення методологічного арсеналу юридичної науки взагалі і порівняльного правознавства, зокрема; при розробці нових напрямків правової науки, заснованих на даних, отриманих при семіотичному дослідженні права (наприклад, при розробці правової лінгвістики, теорії правової комунікації);

правотворчості – при запозиченні правових норм з інших правових систем, при здійсненні уніфікації та гармонізації законодавства держав, при розробці нормативно-правових актів і здійсненні семіотичного аналізу текстів правових документів з метою виявлення помилок, неточностей, некоректних синонімій та омонімій;

навчальному процесі – при проведенні занять з навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Порівняльне правознавство», спецкурсів, а також у процесі підготовки навчальної та навчально-методичної літератури із зазначених курсів та спецкурсів.

Особистий внесок здобувача полягає в одержанні наукових результатів, що містяться в дисертації. Дослідження виконано здобувачем самостійно, всі сформульовані у ньому положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. У монографії «Модернизация технологий юридической деятельности в правовых системах современности: актуальные проблемы» [авт. коллектив: М.А. Дамирли и др.; Федер. гос. авт. образоват. учреждение высш. проф. образования «Волгогр. гос. ун-т». – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2013] самостійно підготовлено підрозділ «Техника перевода юридического текста: усовершенствование сквозь призму семиотического подхода» (с. 91–96).

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри права Європейського Союзу і порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія». Деякі положення дисертаційного дослідження використовувалися при проведенні семінарських занять у межах навчального курсу «Порівняльне правознавство».

Результати дисертаційного дослідження було оприлюднено на: ІІ міжнародному науковому симпозіумі «Дні порівняльного правознавства»

(м. Яремче, 22–25 квітня 2010 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасних державотворчих та правотворчих процесів» (м. Запоріжжя, 28 квітня 2010 р.); міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу ОНЮА «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21–22 травня 2010 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне міжнародне та вітчизняне право як регулятор суспільних відносин» (м. Одеса, 7–8 жовтня 2010 р.); міжнародній щорічній науковій конференції молодих вчених, аспірантів і студентів, присвяченої пам'яті видатних вчених-юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова «Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави» (м. Одеса, 26–27 листопада 2010 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Генезис публічного права: від становлення до сучасності» (м. Миколаїв, 26–27 листопада 2010 р.); міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу НУ «ОЮА» «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21–22 травня 2011 р.); міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу «Правове життя сучасної України», присвяченій 15-річчю заснування Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.); IV міжнародній науковій конференції «Компаративістські читання» (м. Львів, 27–29 квітня 2012 р.); міжнародній науковій конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права», присвяченій 15-річчю заснування Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.); міжнародному науково-методологічному семінарі «Модернізація технологій юридическої діяльності в правових системах сучасного світу» (г. Волгоград, 17–18 груд. 2012 г.); V міжнародній науковій конференції «Компаративістські читання» (м. Одеса, 26–28 квітня 2013 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.); міжнародній інтернет-конференції «Модернізація технологій юридическої діяльності в правових системах сучасного світу» (1–30 червня 2013 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, отримані в дисертації, викладено у 21 публікації, одна із них входить до складу колективної монографії, сім статей – у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, одна – у зарубіжному виданні.

Структура дисертації. Відповідно до мети і завдання дослідження дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 194 сторінки, із них основного тексту – 171 сторінка. Список використаних джерел налічує 216 найменувань і міститься на 23 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методологічну базу, теоретичну основу дослідження, а також ступінь наукової новизни отриманих результатів, сформульовано їхню практичну значимість, наведено дані про апробацію та публікацію основних положень дослідження.

Перший розділ «Концептуальні засади застосування семіотичного підходу у пізнанні права» складається з трьох підрозділів і присвячений виявленню та обґрунтуванню теоретико-методологічних засад застосування семіотичного підходу у правовому пізнанні.

У підрозділі 1.1. «Основні підвалини семіотичного пізнання права» проаналізовано фундаментальні концепції у сфері семіотики. Визначено, що пізнання права за допомогою семіотичного підходу стає можливим, як тільки право починає розглядатися крізь призму його мовного втілення. Наголошено, що серед низки семіотичних концепцій, які розроблялись як у рамках загальнотеоретичної семіотики, так і в рамках конкретних семіотик (лінгвістики, літератури, кінематографу, театру тощо), особливу увагу при впровадженні семіотичного підходу в процес дослідження права слід приділити структурній семіотиці Ф. де Соссюра, яка найбільш ґрунтовно застосовувалася в лінгвістиці. Завдяки мовленнєвій формі вираження права ця концепція може легко переноситись із лінгвістичної семіотики до правової. Право має свою реалізацію у соціальній дійсності переважно саме у мовленнєвій формі, воно формулюється через систему знаків природної мови, які у рамках правової мови набувають свого специфічного значення, а також створює власні знаки, використовуючи інструментарій природної мови. За допомогою мови права здійснюється регулювання поведінки суб'єктів соціальних відносин через донесення до них суті юридичних приписів, саме мова наділяє право ознакою формальної визначеності. Це сприяє поширенню методик та засобів пізнання лінгвістичної семіотики на право.

Зазначено, що на теперішній час застосування положень семіотичного підходу при пізнанні порівняльно-правової матерії потребує детальної розробки з огляду на те, що подібні дослідження поки що у сучасній вітчизняній юридичній науці не здійснювалися. Активному залученню семіотичного підходу у правовій науці сприяють масштабні процеси зближення правових систем, зокрема в Європейському Союзі та інших регіональних об'єднаннях, а також розвиток міжнародних відносин та міжнаціонального співробітництва. Національні правові системи вже не замикаються самі на собі, а активно взаємодіють на міжнародно-правовому просторі, що потребує розуміння мови їх права.

У підрозділі 1.2. «Характеристика «правового знаку» як основного компоненту семіотичного аналізу» визначено, що первинною одиницею

в аналізі права за допомогою семіотики є правовий знак. У семіотиці під терміном «знак» розуміється все, що завгодно, із чого можуть генеруватися значення. Правовий знак є предметом (у широкому значенні слова, в якому такими є не лише речі, але й властивості речей, їх відношення одна до одної, події, факти тощо), доступним сприйняттю людини, для якої власне він і є знаком, що сприймається людиною чуттєво та вказує на інший предмет, відсилає до нього, отже являє собою цінність не сам по собі, а лише стосовно іншого предмета. Правова матерія є дуже складною та поліструктурною, досить часто правові явища мають багаторівневу внутрішню систему. Тому поруч із категорією «правовий знак» доцільно використовувати категорію «правова знакова конструкція», яка являє собою стійку конфігурацію знаків, що склалася в рамках конкретної правової системи. Правові знакові конструкції може бути розглянуто та досліджено за рахунок семіотичного аналізу правових знаків, з яких вони складаються.

Проаналізовано основні моделі знаку, яких було запропоновано вченими-семіотиками. На основі семіотичного дослідження права на базі концепції Ф. де Соссюра, виокремлюється структура правових знаків, яка являє собою сукупність двох взаємопов'язаних та взаємообумовлених частин: означаючої та означуваної. Для будь-якого правового знаку ці частини є обов'язковими та рівнозначними його складовими.

Визначено місце правових знаків у різних доктринальних класифікаційних системах, що дозволило надати додаткової характеристики правового знаку та виокремити його характерні риси. Виявлено, що для повної характеристики правових знаків необхідно враховувати: категорію «цінність» правового знаку (залежить від співвідношення конкретного знаку з іншими знаками у межах однієї системи); наявність у правових знаків предметного (предмет, який позначається цим знаком) та смислового (зміст знаку, який засвоюється у процесі його розуміння) значення.

Підкреслено необхідність розрізнення понять «правовий знак» та «правовий символ». Якщо об'єкт має одне пряме значення, він є знаком, якщо ж об'єкт має декілька додаткових значень, він є символом. Знак лаконічно і точно передає конкретну інформацію. Символ не зводиться лише до простого еквівалента. Він має багато значень та може бути зрозумілим лише у конкретній культурологічній системі.

У підрозділі 1.3. *«Код правової системи як необхідний інструмент пізнання права»* підкреслено, що важливою функцією права є його комунікативна функція, тобто передача інформації від одного суб'єкта до іншого; саме у процесі передачі такої інформації особливо важливу роль відіграє код правової системи, який здійснює своєрідну шифрувальну задачу. У результаті передачі повідомлення виникає потреба у кодуванні інформації за допомогою знаків, після отримання повідомлення інформація декодується (інтерпретується) адресатом, головним інструментом у цьому процесі є код, який має свої особливості в рамках кожної окремої правової системи.

Надано визначення коду правової системи, який є характерним елементом для правової системи та повною мірою містить у собі всі специфічні риси цієї системи, а також передбачає конкретне співвідношення означаючої та означуваної частин правових знаків, що функціонують у рамках даної правової системи. Код кожної конкретної правової системи може мати свої різновиди. Так, можна говорити про код суддівської, адвокатської та ін. професій, код юридичної доктрини. Незважаючи на підпорядкованість усіх їх коду конкретної правової системи, вони мають певні відмінності, які пояснюються специфікою професійної діяльності. Код правової системи багато в чому є обумовленим іншими кодами, що генеруються в конкретному суспільстві, та розвивається, видозмінюється разом із ними.

Установлено, що визначення та розуміння коду правової системи є дуже важливим для семіотичного пізнання права. При цьому звернуто увагу на те, що семіотичний код сам по собі не знаходиться всередині тексту, його не можна просто виявити. Код – це певний контекст, певна точка зору, яка спочатку привноситься у текст відправником, а потім за її допомогою виявляється суть повідомлення отримувачем цього повідомлення. Особливого значення коду правової системи слід надавати при пізнанні чужих правових систем, зокрема при порівняльному вивченні права.

Другий розділ «Місце семіотичного підходу у порівняльно-правовому пізнанні» містить три підрозділи, в яких представлено аналіз можливостей залучення семіотичного підходу до сфери порівняльно-правового пізнання та охарактеризовано основні напрямки порівняльно-правових досліджень, які потребують застосування цього підходу.

У підрозділі 2.1. «Семіотичний підхід у системі методології порівняльного правознавства: загальна характеристика» підкреслено, що оскільки порівняльно-правова наука на теперішньому етапі свого розвитку постійно залучає нові для себе методологічні підходи, які удосконалюють якість наукових досліджень, семіотичний підхід, безумовно, має потенціал для впровадження в методологію цієї науки.

Підкреслено, що оскільки в рамках порівняльного правознавства вивчається комунікація між різними правовими системами, то в наявності значна складність комунікативного акту, адже він здійснюється між суб'єктами, що належать до різних культурних середовищ, різних лінгвістичних груп. Виходячи із цього, робиться висновок, що особливою цінністю семіотичного підходу є те, що він дозволяє не тільки зосереджуватися на праві, але й вивчати його загальнокультурне оточення. Саме це дозволяє здійснити всебічний аналіз правових знаків.

Семіотичний підхід допускає розгляд будь-якої знакової системи у трьох аспектах: синтаксичному, семантичному, прагматичному. Відповідно, застосування семіотичного підходу у порівняльному правознавстві можна поділити на три частини: синтаксичну (вивчаються правила побудови

знаків у рамках правової знакової системи), семантичну [розглядаються відношення знаків до означуваного (змісту знаків) або, що одне й те саме, співвідношення між знаками та їх інтерпретаціями, незалежно від того, хто служить «адресатом»], прагматичну [вивчається ставлення особи, яка використовує знакову систему (інтерпретатора) до самої знакової системи]. Прагматичний аналіз правових знаків для порівняльного правознавства є найважливішим, незважаючи на його складність. Цей аналіз дозволяє здійснити порівняння у процесі використання, реалізації, тлумачення правових повідомлень, тобто допомагає відобразити динамічний аспект досліджуваних правових знаків.

Визначено, що семіотичний підхід є стратегією вивчення предмета порівняльного правознавства, основним елементом якої є семіотичний метод (який передбачає вивчення всіх правових явищ через призму знаків та знакових систем), що застосовується поряд з іншими загальнонауковими та спеціальнонауковими методами, прийомами, принципами, підходами пізнання. У своїй єдності з семіотичним методом вони становлять єдину методологічну базу застосування семіотичного підходу у порівняльному правознавстві.

У порівняльно-правових дослідженнях вдалим є комбінування семіотичного підходу з такими методологічними підходами, як системний, герменевтичний, аксіологічний, історичний, антропологічний тощо. Цей симбіоз дозволить повно та вичерпно здійснити вивчення об'єкта дослідження. Наголошено, що для більшої ефективності семіотичний аналіз порівнюваних правових явищ має здійснюватися першочергово.

У підрозділі 2.2. *«Евристичні можливості семіотичного підходу в рамках порівняльно-правових досліджень»* доводиться теоретико-методологічна необхідність семіотичного аналізу для порівняльного правознавства. Зокрема, підкреслено, що такий аналіз завжди пов'язаний з виходом за рамки однієї знакової системи, тобто, по суті, він передбачає осмислення знакових систем, що пізнаються через інші знакові системи. Семіотика, як і порівняльне правознавство, вимагає від дослідника широкого світогляду. Сучасний семіотичний підхід допомагає розглядати знаки та знакові системи з позиції їх інтертекстуальності, тобто наявності між ними зв'язків, завдяки яким знаки та їх системи можуть багатьма різноманітними способами посилатися один на одного. Це є дуже важливим для порівняльного правознавства, адже правові системи та їх елементи не існують ізольовано одне від одного.

Структурний аналіз знаків є однією з головних складових семіотичного підходу. Він передбачає розгляд усіх правових знаків з позиції єдності їх означаючої та означуваної частин. Дослідження обох частин знаків дозволить більш чітко прослідкувати різницю у функціонуванні правових знаків у рамках різних правових систем, тобто виокремити загальне, особливе та одиничне як стосовно конкретного правового знаку, так

і стосовно всієї правової системи. Це надасть можливість уникнути багатьох помилок при здійсненні порівняльно-правових досліджень, адже правові знаки у разі використання семіотичного підходу розглядаються не поверхово, тобто аналізу підлягає не тільки їх означаюча частина, що може призвести до помилкового враження рівнозначності правового знаку в різних правових системах, але й означувана частина, яка містить у собі різницю сприйняття правового знаку в різних правових системах.

Визначення коду правової системи та вивчення за його допомогою її правових знаків дозволяє в рамках порівняльного правознавства наочно продемонструвати множинність праворозуміння, адже для кожної національної правової системи такий код є унікальним. Таким чином, семіотичний підхід дозволяє успішно виконувати основні завдання порівняльного правознавства – ознайомлюватися із суспільствами, в яких в наявності інше розуміння права, та допомагати у подоланні вузькості юридичної науки.

Підкреслено необхідність першочерговості застосування саме семіотичного підходу у ході порівняльно-правових досліджень. Перш ніж аналізувати та оцінювати правове повідомлення, необхідно спочатку визначити, чому повідомляється саме так. Для визначення правил реконструкції дійсності за текстом необхідно також визначити систему позатекстових зв'язків, загальнокультурний та ситуативний контекст. Першочергове застосування семіотичного підходу може позитивно вплинути на результати впровадження інших методологічних підходів. Дослідження правової реальності як знакової системи дозволить при подальшій роботі уникнути багатьох помилок та неточностей. Виокремлення правових знакових конструкцій та їх ретельний аналіз в семіотичному аспекті дозволяє чітко визначитися з термінологією, що має використовуватися, відокремити подібні, але не рівнозначні правові явища один від одного, встановити можливі межі правових запозичень.

У *підрозділі 2.3. «Основні напрямки використання семіотичного підходу у порівняльному правознавстві»* визначаються такі основні, найбільш очевидні та важливі, напрямки використання семіотичного підходу в рамках порівняльного правознавства: визначення загального та особливого у сприйнятті правових знакових конструкцій в різних правових системах; використання в процесі уніфікації та гармонізації права; здійснення класифікації правових явищ; переклад правових текстів; діахронний порівняльний аналіз.

Необхідність визначення загального та особливого у сприйнятті правових знакових конструкцій у різних правових системах пояснюється тим, що один і той же правовий знак або одна й та ж правова знакова конструкція можуть мати діаметрально протилежне значення в різних правових системах. Оскільки саме код правової системи задає співвідношення означаючих і означуваних для правових знаків, що містяться

в повідомленні, то вчені-компаративісти при вивченні чужих правових систем для виявлення відмінностей у сприйнятті правових знакових конструкцій в різних правових системах мають прагнути використовувати той же код, який закладено в тексті.

Підкреслено, що основним компонентом процесу уніфікації та гармонізації норм права різних правових систем є правовий знак (правові знакові конструкції). Дуже багато непорозумінь та складнощів у процесі уніфікації та гармонізації норм права може виникнути у представників різних правових систем саме через невизначеність правових знаків, або через різну їхню інтерпретацію (предметну чи смислову). Тому видається за необхідне перед зведенням будь-яких норм права двох чи більше правових систем до однорідності або формуванням спільності підходів та концепцій проаналізувати правові знаки таких норм за допомогою семіотичного підходу. Тільки семіотичний підхід дозволить чітко побачити відмінність та схожість правових знаків, що залучені до процесу зближення правових систем.

Охарактеризовано здійснення у порівняльному правознавстві класифікацій правових явищ за використання семіотичного підходу. Сам процес класифікації можна цілком обґрунтовано визначити як процес семіозису, тобто процес отримання певними поняттями, явищами знакової форми. Будь-яка класифікація являє собою сукупність знаків і, одночасно, нову знакову систему, яка розкриває порядок співвідношення між певною сукупністю знаків. Класифікація будь-яких правових явищ вимагає постійного звернення до знакових конструкцій, які вироблені розумом, тобто постійного перебування в семіотичному просторі.

Підкреслено позитивний вплив семіотичного підходу при перекладі правових текстів. При здійсненні порівняльно-правових досліджень однією з найбільш актуальних проблем є проблема адекватного перекладу правових текстів, що належать до іншої правової системи. Такі проблеми перекладу як термінозалежність, відсутність юрлінгвістичного апарату, використання різних термінів для позначення однакових явищ і, навпаки, використання однакових термінів для позначення різних явищ можуть бути вирішеними на якісно новому рівні у разі застосування методологічного апарату семіотики. Саме завдяки виокремленню в тексті знакових конструкцій та їх означаючих та означуваних частин можна точно досягнути сутності явища, що описується в тексті, і здійснити правильний та еквівалентний переклад.

Виявлено засади здійснення діахронного порівняльного аналізу на основі семіотичного підходу. Аналіз різноманітних правових конструкцій за допомогою семіотичного підходу дозволяє всебічно вивчати їх не тільки у сьогоденні, але й в історичній ретроспективі. З використанням цього підходу можна чітко простежити процес розвитку конкретного правового знаку, проаналізувавши зміну його означаючої чи означуваної частини у часі. Діахронні дослідження, що дають уявлення про еволюцію змісту

того або іншого правового знаку, є важливою умовою розуміння суті знаку, оскільки зазвичай норми та інститути сучасного права несуть на собі відбиток минулого. Аналіз правових систем та знаків у часі дає можливість виявити тенденції їх розвитку, здійснити науковий прогноз, що є вкрай актуальним для сучасних порівняльно-правових досліджень, адже визначення векторів можливого подальшого розвитку правових систем та їх складових елементів дозволить більш повно охарактеризувати правову карту світу.

Третій розділ «Апробація використання семіотичного підходу у порівняльно-правових дослідженнях» містить три підрозділи і присвячений практичній демонстрації можливостей семіотичного підходу в рамках порівняльно-правової науки.

У підрозділі 3.1. *«Загальне та особливе у сприйнятті правових знакових конструкцій у різних правових системах (на прикладі конструкції «право на життя»)»* правову знакову конструкцію «право на життя» було поділено на дві взаємопов'язані частини: означаючу та означувану. Означаюча частина правової знакової конструкції, що аналізується, являє собою зовнішнє вираження, яке отримує знак. Ця частина знаходить своє втілення у розумовій конструкції, що матеріально відображається у лінгвістичній формулі «право на життя» в українській мові, «право на жизнь» в російській мові, «right to life» в англійській мові, «recht auf leben» в німецькій мові і т.д. Означаюча частина цієї правової знакової конструкції має стабільний характер і не змінюється протягом кількох століть. Правову знакову конструкцію «право на життя» закріплено майже у всіх конституціях світу та міжнародно-правових актах про права людини. Таким чином, означаюча частина правової знакової конструкції «право на життя» є однаковою для багатьох правових систем сучасності.

Означувана ж частина цієї правової конструкції складається з кількох компонентів, які по різному розуміються в рамках різних правових систем. Найбільш спірними складовими означуваної частини правової знакової конструкції, що аналізується, є: проблема початку дії права на життя, з впливаючими звідси питаннями про наявність права на життя у ненародженої дитини та наявність права жінки на переривання вагітності; проблема використання смертної кари як покарання, оскільки це є актом позбавлення життя, санкціонованого державою; проблема можливості застосування евтаназії як права особистості на розпорядження життям, вибір моменту та способу смерті. Ці проблеми, будучи не тільки правовими, але й етичними, викликають багато суперечок і не мають більш-менш узагальненого рішення в рамках норм права. Протилежне ставлення до вищезазначених компонентів означуваної частини правової знакової конструкції «право на життя» в різних правових системах зумовлюється специфікою культурних, релігійних, інколи навіть економічних чинників.

У підрозділі 3.2. «Використання семіотичного підходу в процесі уніфікації та гармонізації права» процеси уніфікації та гармонізації норм права було поділено на дві умовні групи: ті, що відбуваються у сфері публічного права, та ті, що відбуваються у сфері приватного права.

На прикладі стандартів прав людини продемонстровано, яким чином використання семіотичного підходу може позитивно вплинути на уніфікацію та гармонізацію норм публічного права. Уніфікація та гармонізація у сфері стандартів прав людини є постійним явищем, яке найбільш активного характеру набуло після закінчення Другої світової війни. Проте, говорити про єдине розуміння концепції прав людини в усіх правових системах на теперішній час є неможливим.

При дослідженні правового знаку «права людини» і відстеженні процесу його уніфікації та гармонізації звернено увагу на те, що на теперішній час доцільно говорити про формування кількох концепцій прав людини, які можуть використовувати одні й ті ж правові знаки, та їх конструкцій, проте розуміються та інтерпретуються вони по-різному (тобто при однакових означаючих частинах означувані частини можуть бути діаметрально протилежними). Процес уніфікації та гармонізації норм права, що регулюють права людини, поступово сприяє однаковому розумінню цих прав у всьому світі, проте такий процес не може бути всеосяжним і обов'язково має рахуватися з тими особливостями, які діють у рамках різних правових систем.

Найбільш чітко різницю у сприйнятті прав людини можна побачити, проаналізувавши за допомогою семіотичного підходу євроатлантичну, ісламську, традиційну концепції прав людини. При аналізі особливу увагу приділено семіозису (процесу функціонування) правового знаку «права людини» в рамках цих концепцій, оскільки це дозволяє побачити причину його відмінного сприйняття у різних правових системах та продемонструвати вплив зовнішнього середовища на правовий знак через соціальні, культурні, релігійні та інші фактори.

Гармонізація та уніфікація норм приватного права на сучасній правовій карті світу є дуже поширеним явищем, яке є об'єктивною необхідністю в рамках тісних економічних, торговельних та інших відносин між різними державами, їх громадянами, юридичними особами.

Особливо важливу роль в уніфікації та гармонізації норм цивільного та торговельного права було відведено правовій знаковій конструкції «юридична особа», оскільки саме через діяльність різних юридичних осіб в основному реалізуються зовнішньоекономічні відносини різних держав. Ця знакова конструкція є особливо складною в процесі зближення норм права, оскільки в рамках національних правових систем вироблено свої підходи та концепції юридичної особи. Крім того, правова знакова конструкція «юридична особа» містить у собі елементи, які не є спільними для різних держав. Семіотичний аналіз цієї правової знакової конструкції

дозволив виявити основні проблеми, які ускладнюють її уніфікацію та гармонізацію: нерідкою є повна розбіжність у формах юридичної особи в різних правових системах; один і той же правовий знак в одній правовій системі може мати статус юридичної особи, а в іншій – ні (наприклад, правовий знак «повне товариство» не в усіх державах визнається юридичною особою).

У підрозділі 3.3. *«Здійснення перекладу правових знаків за допомогою семіотичного підходу (на прикладі україно-англійської мовної пари)»* підкреслено важливість перекладу англійської термінології для української порівняльно-правової науки, оскільки значна кількість юридичної літератури видається англійською мовою, крім того, вона є офіційною мовою у великій кількості міжнародно-правових організацій.

Визначено ряд складностей перекладу англійської юридичної термінології, які можна подолати за використання семіотичного підходу. У британській та американській юридичній літературі для позначення своїх державних інституцій вживають одні терміни, а для позначення державних інституцій інших країн – інші. Суттєві труднощі при перекладі можуть виникнути при виборі неправильного контексту вживання правового знаку (слід розмежовувати правові знаки та знаки звичайної побутової лексики, які зазвичай характеризуються у словниках). Для юридичної мови характерним є використання слів і словосполучень, що вживаються у повсякденній мові, однак, в юридичних текстах вони отримують нову означувану частину, виключно юридичну, тому при перекладі завжди слід визначати «потрібну» означувану частину. Відсутність юрлінгвістичного апарату, тобто коли в мові, якою здійснюється переклад, правовий знак не має означаючого (відсутній адекватний термін) або означуваного (відсутнє аналогічне правове явище), змушує здійснювати переклад за допомогою найбільш наближеного терміна (апроксимація), проте такий переклад правового знаку не може достовірно передати означуване цього знаку. Певні англійські юридичні терміни містять імпліцитні (формально невиражені) семи (компоненти значення). При їх перекладі необхідно відновлювати приховані семи та виражати їх.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено вирішення наукової задачі, яка полягає в аналізі та виявленні концептуальних основ застосування семіотичного підходу у порівняльно-правовому пізнанні. Здійснене дослідження дало можливість дійти таких висновків:

1. Семіотичний підхід має бути залучений до методологічного арсеналу порівняльно-правової науки завдяки своїм широким когнітивним та евристичним можливостям. При визначенні цього методологічного підходу як стратегії вивчення правової реальності через призму знаків

та знакових систем, слід наголосити, що основним елементом реалізації цієї стратегії є поєднання семіотичного підходу з іншими загальнонауковими та спеціальнонауковими підходами та методами. Порівняльне вивчення правової реальності через знакові системи передбачає внутрішнє дослідження правових систем та визначення їх зв'язків з іншими знаковими системами, що, безумовно, дозволяє розкрити право у повній його соціальній значимості та продемонструвати його комунікативну роль.

2. Правовий знак є основною одиницею семіотичного аналізу права. При впровадженні семіотичного методологічного підходу в методологію правознавства особливу увагу було надано розробкам структурної семіотики, оскільки саме вона лежить в основі лінгвістичної семіотики, принципи та методи якої доречно переносити на правову матерію при розробці семіотики права. З огляду на це, доцільно здійснювати поділ усіх правових знаків на дві взаємопов'язані та взаємообумовлені частини: означувану та означаючу. Для будь-якого правового знаку ці частини є обов'язковими та рівнозначними його складовими. Доцільним є також виокремлення смислового та предметного значення правових знаків, що дозволить надати повну характеристику та окреслити всі особливості явищ, що позначаються за допомогою правових знаків. Правові знаки мають комплексний характер і тому можуть мати втілення у формі різних підвидів, що виокремлюються при класифікації семіотичних знаків.

3. Визначено, що саме мовне втілення права обумовлює його аналіз на засадах семіотичного підходу. Правові знаки на сучасному етапі розвитку людства знаходять своє втілення перш за все саме у вербальній формі, при чому найчастіше у письмовому її вираженні. Правова мова створюється на основі системи знаків природної мови, які в рамках правової мови набувають свого специфічного значення, та за рахунок створення власних знаків за допомогою інструментарію природної мови. З огляду на це, доцільною є екстраполяція методології пізнання природної мови, важливою частиною якої є лінгвістична семіотика, на мову права.

4. Комунікативна функція права багато в чому передбачає саме семіотичний його аналіз. Важливим елементом механізму правової комунікації є код правової системи, адже він здійснює своєрідну шифрувальну задачу та являє собою сукупність правил поєднання та комбінування правових знаків, що властиві конкретній правовій системі, і повною мірою містить у собі всі специфічні риси цієї системи та задає конкретне співвідношення означаючої та означуваної частин правових знаків, що їй властиві. Особливу увагу при вивченні коду правової системи слід приділити тому факту, що він не формується ізольовано, а є тісно пов'язаним із загальнокультурним кодом, постійно розвивається та змінюється.

Визначено, що механізм комунікації являє собою передачу повідомлення, в якому інформацію закодовано за допомогою знакової системи, після отримання повідомлення інформація декодується

(інтерпретується) адресатом. Одне й те ж висловлювання може бути інтерпретовано абсолютно протилежним чином, якщо буде використано коди різних правових систем. Через активну комунікацію представників різних правових систем часто виникає необхідність оволодіння правовим кодом декількох правових систем (особливо при порівняльно-правових дослідженнях).

5. Залучення структурного аналізу правових знаків, що порівнюються, є важливою методологічною вимогою семіотичного підходу в методології порівняльного правознавства. Як основний інструмент впровадження семіотичного підходу він передбачає поетапний розгляд означуваної та означаючої частин правових знаків, дозволяє уникати великої кількості помилок, неправильних отождоженень, синонімії та омонімії правових знаків, що використовуються в рамках різних правових систем. Порівняння здійснюється з урахуванням усіх сутнісних ознак правових явищ, що дозволяє чітко та правильно виокремити їх схожість та відмінність. Подібний підхід до обробки інформації дозволить також пізнавати правові явища в історичній ретроспективі їх функціонування, виокремлювати аспекти, яких було змінено. Таким чином буде вирішено проблему невірного розуміння юридичних понять та термінів, що запозичуються з інших правових систем.

На основі даних структурного аналізу визначення причин спільності та відмінності правових знаків та правових систем, у рамках яких вони функціонують, стає можливим не тільки з огляду на правову знакову систему, а й з огляду на вплив інших соціальних знакових систем, оскільки будь-які знакові системи є відкритими та повністю не відокремлюються одна від одної. Результати такого аналізу значною мірою підвищують ефективність вирішення задач, що існують при порівняльно-правовому пізнанні.

6. З'ясовано, що використання семіотичного підходу жодним чином не суперечить впровадженню інших методологічних підходів, а, навпаки, дозволяє на їх основі більш ефективно здійснювати порівняльно-правові дослідження. Взаємодія семіотичного підходу з іншими загально- та спеціальнонауковими методами, а також з такими методологічними підходами, як системний, герменевтичний, аксіологічний, історичний, антропологічний тощо, має ґрунтуватися на єдиній стратегії – порівняльно-правовому пізнанні предмета дослідження.

7. Визначено ряд актуальних напрямів порівняльно-правових досліджень, використання в яких семіотичного підходу є найбільш важливим та нагальним, однак цей перелік не є вичерпним та закритим, адже всі правові явища мають знакову форму вираження. Установлено, що семіотичний підхід дозволить чітко побачити відмінність та схожість правових знаків у різних правових системах. Здійснення процесів уніфікації та гармонізації правових систем за використання семіотичного підходу дозволить побудувати спільні або нові правові знакові конструкції,

які не будуть суперечити правовим знакам правових систем, що задіяні в таких процесах. Він має бути важливим інструментом при здійсненні класифікації правових явищ у рамках порівняльного правознавства, а також при здійсненні юридичного перекладу, адже дозволяє уникнути багатьох помилок і неточностей. Діахронно-порівняльні дослідження базуються на вивченні процесу видозміни структурних частин правового знаку, що є важливою умовою розуміння суті знаку, оскільки зазвичай норми й інститути сучасного права мають відбиток минулого. Діахронний аналіз правових систем та їх знаків дозволяє виокремити їх характерні риси у процесі історичного розвитку та прогнозувати можливі напрямки подальших змін, що є вельми важливим для сучасних порівняльно-правових досліджень.

8. Апробація використання семіотичного підходу при здійсненні порівняльно-правових досліджень дозволила отримати такі результати:

а) правові знаки та їх конструкції, являючи собою єдність означаючої та означуваної частин, можуть неоднаково сприйматися в різних правових системах як у цілому, так і кожна з їх частин окремо. Так, правова знакова конструкція «право на життя», маючи універсальну означаючу частину у всіх сучасних правових системах, при аналізі її означуваної частини містить суттєві відмінності, особливо в аспекті визначення початку дії права на життя, використання смертної кари як покарання та санкціонування евтаназії як права особистості на розпорядження своїм життям;

б) правові знаки та їх конструкції є обумовленими історичними, соціальними, економічними та іншими факторами, які є характерними для конкретної правової системи або для групи правових систем (сім'ї). Саме ці фактори багато в чому визначають конкретне співвідношення означаючої та означуваної частин правового знаку, що значною мірою впливає на процес уніфікації та гармонізації норм права. Аналіз процесу уніфікації та гармонізації стандартів прав людини за допомогою семіотичного підходу продемонстрував наявність суттєвих розбіжностей у рамках євроатлантичної, ісламської та традиційної концепцій прав людини. Зближення норм приватного права визнано особливо складним, і на основі розгляду знакової конструкції «юридична особа» продемонстровано, що в рамках національних правових систем вироблено свої підходи та концепції до правових знаків приватного права;

в) для досягнення якісних результатів порівняльно-правових досліджень необхідно повністю занурюватися в семіосферу (особливості розвитку та існування) конкретної правової системи, в якій існують правові знаки та їх конструкції, а це передбачає орієнтування в усіх сферах суспільного життя країни, що вивчається. Із практичної точки зору це особливо актуалізується при вивченні та перекладі правових текстів чужої для дослідника правової системи, оскільки дозволить подолати складнощі перекладу (неправильний вибір контексту вживання правового знаку, відсутність юрлінгвістичного апарату, наявність імпліцитних сем тощо).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Чистякова Ю.В. Техника перевода юридического текста: усовершенствование сквозь призму семиотического подхода // Модернизация технологий юридической деятельности в правовых системах современности: актуальные проблемы : монография / авт. коллектив: М.А. Дамирли и др. ; Федер. гос. авт. образоват. учреждение высш. проф. образования «Волгогр. гос. ун-т». – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2013. – С. 91–96.
2. Чистякова Ю.В. Поняття «правовий знак» та його характеристика // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / гол. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. – О. : Національний ун-т «Одеська юридична академія»: Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2011. – Вип. 43. – С. 45–56.
3. Чистякова Ю.В. Семиотичний підхід у порівняльно-правових дослідженнях: когнітивні можливості використання // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 58 / редкол. С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – С. 84–89.
4. Чистякова Ю.В. Позитивний вплив семиотичного підходу при перекладі правових текстів (на прикладі україно-англійської мовної пари) // Південноукраїнський правничий часопис : наук. журнал. – 2011. – № 1. – С. 285–288.
5. Чистякова Ю.В. Правова знакова конструкція «право на життя» в різних правових системах // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 62 / редкол. С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – С. 537–544.
6. Чистякова Ю.В. Евристичні можливості семиотичного підходу в рамках порівняльно-правових досліджень // Правова держава. – 2012. – № 15. – С. 41–47.
7. Чистякова Ю.В. Семиотический анализ норм частного права в процессе их унификации и гармонизации // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2012. – Вип. 20. – Ч. 1. – С. 140–143.
8. Чистякова Ю.В. Взаимодействие семиотического и других методологических подходов в рамках сравнительно-правовой методологии // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2013. – Вип. 5. – С. 356–359.
9. Чистякова Ю.В. Усовершенствование техники юридического перевода в свете семиотического подхода // Вестник Волгоградского государственного университета. – Серія 5, Юриспруденція. – 2013. – № 2 (19). – С. 72–75.
10. Чистякова Ю.В. Порівняльно-правовий аналіз концепцій прав людини на основі семиотичного підходу / Порівняльне правознавство:

сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. праць / за ред. С.В. Ківалова, Ю.С. Шемшученка; упор. Х.Н. Бехруз, О.В. Кресін, Ю.Ю. Акіменко. – О. : Фенікс, 2013. – С. 227–229.

11. Чистякова Ю.В. Можливості семіотичного підходу в порівняльному правознавстві / Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. праць / за ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Гриценка, М.Б. Бучка; упор. О.В. Кресін. – К. : Логос, 2010. – С. 47–49.

12. Чистякова Ю.В. Значення семіотичного підходу в процесі уніфікації і гармонізації норм права / Актуальні питання сучасних державотворчих та правотворчих процесів : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (м. Запоріжжя, 28 квітня 2010 р.) : у 3 ч. – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2010. – Ч. 1. – С. 42–43.

13. Чистякова Ю.В. Проблема юридичного перекладу знакових конструкцій / Правове життя сучасної України : тези доповідей міжнар. наук. конф. професор.-виклад. та аспірант. складу (м. Одеса, 21–22 травня 2010 р.) / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. Ю.М. Оборотов; Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2010. – С. 673–675.

14. Чистякова Ю.В. Правовий знак «права людини» – діахронний порівняльний аналіз / Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали міжнар. шоріч. наук. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів, присвяченої пам'яті видатних вчених-юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова (м. Одеса, 26–27 листопада 2010 р.) / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.О. Тулякова. – О. : Фенікс, 2010. – С. 221–223.

15. Чистякова Ю.В. Евристичні можливості семіотичного підходу в порівняльно-правових дослідженнях публічного права / Генезис публічного права: від становлення до сучасності : зб. наук. праць / за ред. С.В. Ківалова, О.В. Тулякова, О.В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2010. – С. 113–114.

16. Чистякова Ю.В. Код правової реальності: актуальність визначення / Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. професор.-виклад. та аспірант. складу (м. Одеса, 21–22 травня 2011 р.). – Т. 1 / відп. ред. д-р юрид. наук В.М. Дрьомін // Національний ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2011. – С. 407–409.

17. Чистякова Ю.В. Побудова класифікаційних схем в порівняльному правознавстві за допомогою семіотичного підходу / Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. праць / за ред. Ю.С. Шемшученка, В.П. Тихого, М.М. Цимбалюка, І.С. Гриценка; упор. О.В. Кресін, І.М. Ситар. – Л. : Львів. держ. ун-т внутрішн. справ, 2012. – С. 71–73.

18. Чистякова Ю.В. Діахронний порівняльний аналіз на основі семіотичного підходу / Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. професор.-виклад. та аспірант. складу (м. Одеса, 20–21 квітня

2012 р.). – Т. 1 / відп. за вип. д-р юрид. наук В.М. Дрьомін; Національний ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2012. – С. 427–428.

19. Чистякова Ю.В. Усовершенствование юридической техники в сфере сближения норм права современных правовых систем: семиотический анализ // Техника (технология) юридической деятельности в контексте сравнительного правоведения : сб. ст. участников круглого стола, пров. в рамках Междунар. науч.-методолог. семинара «Модернизация технологий юридической деятельности в правовых системах современного мира» (г. Волгоград, 17–18 декабря 2012 г.) / под ред. М.Л. Давыдовой, М.А. Дамирли; Федер. гос. авт. образоват. учреждение высш. проф. образования «Волгогр. гос. ун-т», Ин-т права. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2013. – С. 74–79.

20. Чистякова Ю.В. Співвідношення правових знаків та правових символів в рамках порівняльно-правових досліджень / Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конференції (16–17 травня 2013 р.). – Т. 1 / відп. за вип. д-р юрид. наук В.М. Дрьомін; Національний ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2013. – С. 436–438.

21. Чистякова Ю.В. Использование семиотического подхода как способ усовершенствования техники юридического перевода / Международная интернет-конференция «Модернизация технологий юридической деятельности в правовых системах современного мира» (1–30 июня 2013 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://new.volsu.ru/forum/forum74/topic420/>

АНОТАЦІЯ

Чистякова Ю.В. Методологічна роль семіотичного підходу у порівняльно-правовому пізнанні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2013.

У дисертації уперше у вітчизняному правознавстві досліджено проблеми застосування семіотичного підходу у порівняльно-правовому пізнанні, розроблено концептуальні основи такого застосування.

Розглянуто мовленнєву форму втілення права, яка є підставою для застосування семіотичних ідей у правовому пізнанні. Визначено основні компоненти семіотичного аналізу права, і при дослідженні правових знаків та їх конструкцій запропоновано впроваджувати концепцію структурної семіотики.

Визначено необхідність першочерговості семіотичного аналізу предмета порівняльно-правового дослідження та можливості його застосування у поєднанні з іншими методологічними підходами.

Порівняльне вивчення правової реальності через знакові системи передбачає як внутрішнє дослідження правових систем, так і визначення їх зв'язків з іншими знаковими системами, що, безумовно, дозволяє надати всебічну характеристику правовим явищам. Визначено ряд напрямів порівняльно-правових досліджень, використання в яких семіотичного підходу є найбільш важливим та нагальним. До таких належать: визначення загального та особливого у сприйнятті правових знакових конструкцій у різних правових системах, питання уніфікації та гармонізації норм права, здійснення класифікації правових явищ у порівняльному правознавстві, переклад правових текстів, порівняльний діахронний аналіз тощо.

Здійснено апробацію застосування семіотичного підходу на прикладі конкретних порівняльно-правових досліджень, яка продемонструвала, що застосування цього методологічного підходу сприяло уникненню помилок, неправильних отождоженень, синонімії та омонімії, чіткому розмежуванню різниці у функціонуванні правових знаків різних правових систем, можливості та мірі їх зближення і взаємодії.

Ключові слова: порівняльно-правове пізнання, семіотика, семіотичний підхід, правовий знак, означаюче, означуване, код правової системи.

АННОТАЦИЯ

Чистякова Ю.В. Методологическая роль семиотического подхода в сравнительно-правовом познании. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2013.

В диссертации впервые в отечественном правоведении исследуются проблемы применения семиотического подхода в сравнительно-правовом познании, разрабатываются концептуальные основы такого применения.

Рассмотрена языковая форма воплощения права, которая служит основанием для применения семиотических идей в правовом познании. Определены основные компоненты семиотического анализа права и при исследовании правовых знаков и их конструкций предложено применение концепции структурной семиотики. Следуя этой концепции, правовой знак, который является первичным элементом семиотического анализа, рассматривается как единство обозначаемой и обозначающей частей.

Утверждается, что для полной характеристики правовых знаков необходимо учитывать категорию «ценность» правового знака, которая определяется соотношением конкретного знака с другими знаками в пределах одной системы. Важным аспектом семиотического анализа права признается наличие у правовых знаков предметного (предмет,

который обозначается этим знаком) и смыслового (содержание знака, которое усваивается в процессе его понимания) значений. Подчеркивается необходимость различия понятий «правовой знак» и «правовой символ», исходя из того, что объект, имеющий одно прямое значение, является знаком, а объект, имеющий несколько дополнительных значений, является символом.

Предлагается определение кода правовой системы, как неотъемлемой составляющей конкретной правовой системы, в полной мере включающей в себя все ее специфические черты. Код правовой системы является важным элементом при реализации семиотического подхода в сравнительном правоведении, поскольку задает конкретное соотношение означающей и означаемой частей правовых знаков, функционирующих в рамках правовых систем, и позволяет в полной мере понять особенности функционирующего права.

Определены необходимость первоочередности семиотического анализа предмета сравнительно-правового исследования и возможности его включения в методологию сравнительного правоведения. Использование семиотического подхода никоим образом не противоречит внедрению других методологических подходов, а, наоборот, позволяет на основе их синтеза более эффективно осуществлять исследования.

Сравнительное изучение правовой реальности через знаковые системы предусматривает внутреннее исследование правовых систем и определение их связей с другими знаковыми системами, что, безусловно, позволяет дать всестороннюю характеристику правовым явлениям. Особой ценностью семиотического подхода является то, что он позволяет не только сосредоточиваться на праве, но и изучать его общекультурное окружение. Именно это позволяет осуществить всесторонний анализ правовых знаков.

Определен ряд направлений сравнительно-правовых исследований, использование в которых семиотического подхода является наиболее важным и нестложным. К таковым относятся определение общего и особенного в восприятии правовых знаковых конструкций в различных правовых системах, унификация и гармонизация норм права, осуществление классификации правовых явлений в сравнительном правоведении, перевод правовых текстов, сравнительный диахронный анализ и др.

Осуществлена апробация применения семиотического подхода на примере конкретных сравнительно-правовых исследований, которая показала, что применение этого методологического подхода способствует избеганию ошибок, неправильных отождествлений, синонимий и омонимий, четкому определению различий в функционировании правовых знаков разных правовых систем, возможности и мерам их сближения и взаимодействия.

Ключевые слова: сравнительно-правовое познание, семиотика, семиотический подход, правовой знак, означающее, обозначаемое, код правовой системы.

SUMMARY

Chistiakova I.V. Methodological role of semiotic approach in comparatively-legal cognition. – Manuscript.

Thesis for the Candidate of Law degree, speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – National university «Odesa Law Academy», Odesa, 2013.

In dissertation for the first time in domestic jurisprudence the problems of application of semiotic approach in comparatively-legal cognition are fully analyzed, conceptual bases of such application are developed.

The language form of realization of law, that causes application of semiotic ideas in legal cognition, is considered. The basic components of semiotic analysis of law are identified and it offers to apply conception of structural semiotics at the researches of legal signs and their constructions.

The obligatory priority of semiotic analysis of the subject of comparatively-legal research and possibilities of its usage with other methodological approaches are distinguished. The comparative analysis of legal reality through the sign systems provides internal research of the legal systems and determination of their connections with other sign systems, that, undoubtedly, allows to expose the law fully. The directions of comparatively-legal researches that need to use semiotic approach most of all are considered. They include: identification of common and special in perception of legal signs in different legal systems, the issue of unification and harmonization of law, classification of legal phenomena in comparative law, translation of legal texts, diachronic comparative analysis.

The approbation of application of semiotic approach is carried out on the example of concrete comparatively-legal researches. Application of this methodological approach allowed to avoid errors, wrong equations, synonymy and homonymy, to define difference in functioning of legal signs in different legal systems clearly, to define possibilities and measures of their approximation.

Keywords: comparatively-legal cognition, semiotics, semiotic approach, legal sign, signifier, signified, code of the legal system.